

О.В. Подденежна. Повість І.Л. Муравйової «Ляля, Наташа, Тома»: особливості жанрової поетики. – Стаття.

Анотація. У статті розглядаються особливості жанрової поетики «малої прози» сучасної російської еміграції на матеріалі повісті І.Л. Муравйової «Ляля, Наташа, Тома». Аналізуються різноманітні аспекти жанрової поетики: універсальність і багаторівневість категорії жанру, синтез у повісті І.Л. Муравйової різних жанрів і типів оповіді. Досліджується трансформація механізмів культурно-історичної пам'яті у сучасній прозі російської еміграції.

Ключові слова: література сучасної російської еміграції, жанр, тип оповідь, поетика, культурно-історична пам'ять.

O. Poddenezhna «Ляля, Наташа, Тома» by I.L. Muravyeva: peculiarities of genre poetics. – Article.

Summary. The article analyzes the features of the genre poetics in the modern Russian emigration. The object of the article is the story by I. Muravyeva “Ляля, Наташа, Тома”. The various aspects of genre poetics are analyzed: universality and multi-level categories of the genre, synthesis, e.g. various genres and types of storytelling. The transformation of cultural-historical memory mechanisms in modern prose of Russian emigration is investigated.

Key words: literature of modern Russian emigration, genre, type of narration, poetics, cultural and historical memory.

УДК 811.11-112

В.В. Самаріна

доцент кафедри ділової іноземної мови та перекладу
Національного технічного університету «Харківський політехнічний інститут»,
м. Харків, Україна

Ю.В. Москалик

студентка факультету соціально-гуманітарних технологій
Національного технічного університету «Харківський політехнічний інститут»,
м. Харків, Україна

ЗНАЧЕННЯ СЕМАНТИЧНИХ КАТЕГОРІЙ ПІД ЧАС СИНТАКСИЧНОГО ТРАНСФОРМУВАННЯ НІМЕЦЬКИХ ІНФІНІТИВНИХ КОНСТРУКЦІЙ

Анотація. У статті було проаналізовано та визначено значення семантичних категорій під час синтаксичного трансформування німецьких інфінітивних конструкцій, а також частотність вживання інфінітивних конструкцій в технічному та публіцистичному стилях. Велику увагу привернула семантико-синтаксична концепція, яка дозволяє не тільки розглянути синтаксичну одиницю на рівнях різних мов, але й також вивести одиницю на препозиційний та предикативний рівні, вдаючись до семантико-синтаксичного аналізу. Наявність семантики володіння і буття, яка характерна інфінітивним конструкціям з дієсловами *haben* та *sein*, надає можливість виявити семантичні категорії модальності та контролю. Сукупність семантичних категорій визначає ступінь вірогідності взаємного синтаксичного трансформування дієслів *haben* та *sein*.

Ключові слова: інфінітив, інфінітивна конструкція, семантика-синтаксису, семантико-синтаксична концепція, семантична категорія, синтаксична кореляція, модальність, препозиційний та предикативний рівні.

Актуальність дослідження цієї теми зумовлена поширеним інтересом до вивчення інфінітивних конструкцій з дієсловами *haben* та *sein*, які мають безпосередній зв'язок з семантичними та функціональними напрямками синтаксичних досліджень. Ці дієслова є високочастотними та мають досить широкий семантичний діапазон.

Метою роботи є – вивчити та дослідити загальні структурно-семантичні і функціональні властивості інфінітивних конструкцій з дієсловами *haben* і *sein*, ґрунтуючись на визначенні характеру взаємних кореляцій даних конструкцій в сучасній німецькій мові, а також на виявленні суттєвого значення семантичних категорій під час синтаксичного трансформування німецьких інфінітивних конструкцій.

Встановлено, що в лінгвістичній науці синтаксис і семантика значний час розглядалися як окремі галузі, але в сучасний період розвитку мовознавства семантика і синтаксис возз'єдналися. Семантика синтаксису розглядається як напрям лінгвістики, що склався в другій половині ХХ століття і зосередив свою увагу на семантичній і змістовній стороні мовних знаків [3, с. 157].

Ні в якому разі не можна переоцінити внесок у розвиток цієї галузі науки таких зарубіжних і вітчизняних учених, як Ван Валін, З. Вендлер, Ч. Філлмор, У. Фолі, Н. Хомський, Н.В. Гуйванюк, Ю.Д. Апресян, С.М. Амеліна, Н.Д. Арутюнова, В.В. Богданов, Л.А. Довгополова, А.И. Варшавська, Л.В. Каушанська, О.О. Селіванова та інші.

Відповідно до прагматичних інтенцій інфінітивні речення об'єднано за типом комунікативного регістру мовлення у: реактивно-оцінні, волюнтивні, генеративні, інформативно-описові, репродуктивно-описові. Модально-комунікативна амплітуда інфінітивних речень охоплює: 1) речення зі значенням об'єктивної зумовленості; 2) речення зі значенням суб'єктивної зумовленості; 3) речення зі значенням суб'єктивної оцінки [2, с. 4].

Семантико-синтаксичну структуру речення визначає узагальнений типовий зміст речення, у якому виявляється модусно-смілова інтерпретація дійсності через семантику синтаксем, порядок слів, інтонацію. У семантико-синтаксичному аспекті синтаксична односкладність зумовлена не формальною відсутністю одного із головних членів речення, що властиво й для неповних речень, а специфікою висловленої думки, зокрема її однокомпонентністю.

Розглядаючи структуру німецької мови в межах граматики, такому явищу, як семантика синтаксису, приділяється велика увага. Для розгляду цієї теми було обрано інфінітивні конструкції з дієсловами *haben* і *sein*.

Поєднання німецьких інфінітивних конструкцій з дієсловами *haben* і *sein* мають яскраво виражений характер і слугують синонімічними поєднаннями модальних дієслів з інфінітивом активу при дієслові *haben* або пасиву при дієслові *sein*.

Найяскравішим прикладом у галузі семантики-синтаксису послугувала відома семантико-синтаксична концепція вченого М.Л. Халдояніді, в якій інфінітивні конструкції з дієсловами *haben* і *sein* розглядаються на рівні семантики буття і володіння, за рахунок чого і дозволяють нам визначити семантичні категорії модальності та контролю [6, с. 121].

Модальність – це функціонально-семантична категорія, яка виражає різні види відношення висловлювання до дійсності. В інфінітивних конструкціях з часткою *zu* категорія модальності має два значення – необхідності та можливості:

1. Wir **haben** alles **zu widersprechen**, aber es ist nur die Funktionsauslösung.

2. Wir **haben** alles **zu widersprechen**, weil Sie unseren Vertrag brechen. – «Ми **вимушені** всьому **запечити**, тому що Ви порушуєте наш договір» [7].

У прикладі (1) ми бачимо, що модальність об'єкту було опущено, тому це і дозволяє нам здійснювати взаємні синтаксичні перетворення:

1.1 Hier **ist** alles **zu widersprechen**.

1.2 Hier **haben** wir alles **zu widersprechen**.

Якщо модальність поширюється на суб'єкт в предикації, як наведено в прикладі (2), то тут можливі два випадки:

– значення необхідності:

2.1 Alles **ist zu widersprechen**, weil Sie unseren Vertrag brechen.

2.2 Wir **haben** alles **zu widersprechen**, weil Sie unseren Vertrag brechen.

– значення можливості:

2.3 Voraussichtlich **ist** alles **zu widersprechen**.

2.4 Voraussichtlich **haben** wir alles **zu widersprechen**.

Семантична категорія контролю розглядається разом з немодальним інфінітивом і його відношенням до суб'єкта дії. Під час використання дієслова *haben* простір місця розташування об'єкта входить в простір контролюючого суб'єкта:

Mathias **hatte** viele Tauben im Garten durch die Stadt **fliegen**... sie brachten verschiedene Briefe. – «У Матіаса **було** багато голубів в садку, що **літали** по місту... вони доставляли різні листи» [6, с. 458].

У разі, коли підконтрольний простір є очевидним, обставина місця може бути відсутньою:

1.3 Katharina **hat** ihre Haare **glättern** [am Kopf]. – «Катаріна **вирівнює** своє волосся».

1.4 Andreas **hatte** seinen Mund **aufsperrern** [an seinem Gesicht]. – «Андреас **роззявив** свого рота» [7].

Інфінітивна конструкція haben+zu+Infinitiv має активного діяча як суб'єкта і виражає модальне значення необхідності і можливості. Для того щоб реалізувати значення необхідності в конструкції haben + zu + Infinitiv, необхідно удатися до певних дієслів дії (auftragen, entfernen usw), мислення (achten, beachten, bedenken usw) і говоріння (anordnen, befehlen, gebieten usw.).

1. Verschiedene Kurven **haben** Sie dringend **aufzutragen**. – «Вам **потрібно** терміново **накреслити** різні графіки»;

2. Man **hat** immer die Klimaveränderungen **zu beachten**. – «**Необхідно** завжди **стежити** за змінами клімату» [5, с. 120].

Для того щоб реалізувати значення необхідності в конструкції haben + zu + Infinitiv, необхідно також удатися до певних засобів контексту:

1. особливі випадки заперечення:

– Solange sie keine Qualifikation noch hat, **hat** sie den Anweisungen der Vorgesetzte **zuzuhören**. – «Допоки вона ще не має кваліфікації, вона **повинна прислуховуватися** до вказівок керівництва»;

2. вживання конструкції в окличних реченнях:

– Man **hat** während der Theateraufführung **zu schweigen!** – «Під час театральної вистави **необхідно зберігати** тишу»;

3. при використанні вставних слів типу gringend, grundsätzlich, unverzüglich:

– Der Detektiv **hat unverzüglich** alle Beweise im Tatort **aufzudecken**. – Детектив **має негайно виявити** всі докази на місці злочину» [1, с. 35].

Визначити значення можливості допомагають деякі засоби екзоконтекста:

1. заперечення (nicht, nicht mehr, kein, ohne):

– Er **hat** ohne Bargeld **zu bezahlen**. – «Він **може здійснити** безготівковий платіж»;

2. використання в контексті модальних дієслів können або dürfen:

– Martin! Keine Angst! Du **hast** nichts zu **furchten**, vertraue mir. – «Мартін! Не бійся! Ти **можеш** нічого **не боятися**, довірся мені» [1, с. 35].

Інфінітивна конструкція sein + zu + Infinitiv спрямована на вираження модального відношення між дією і суб'єктом, який не вказується в реченні. Ця конструкція є пасивною і передає модальне значення можливості та необхідності.

Для вираження модального значення необхідності можуть послугувати наступні конструкції:

1. конструкція модальних дієслів з активним інфінітивом, де суб'єктом виступатиме безособовий займенник man:

– Bei der Neuentwicklung von Industrieerzeugnissen **muss man** technische und ästhetische Forderungen **berücksichtigen**. – «При розробці нових промислових виробів **слід враховувати** технічні та естетичні вимоги»;

2. конструкція модальних дієслів з пасивним інфінітивом:

– In jedem Betrieb sind alle Reserven nötig und sie **müssen** bald maximal **genutzt werden**. – «На кожному підприємстві всі резерви є важливими, і скоро їх **буде варто** максимально **застосувати**».

3. конструкція Partizip I + zu в атрибутивному вживанні:

– Die gleichbleibende Ausführung (die Ausführung, die **gleichzubleiben ist**) – Незмінна конструкція (Конструкція, яку **не треба видозмінювати**);

4. конструкція sein + прикметник з суфіксами wert і würdig:

– Diese altertümliche Festungen **sind erhaltungswürdig**. – «Ці стародавні укріплення **варто зберегти**» [4, с. 40].

Для вираження модального значення можливості можуть допомогти наступні конструкції:

1. конструкція lassen + sich + Infinitiv:

– Die Bewegungsabläufe **lassen sich** nur durch Austausch des Informationsspeichers **realisieren**. – «Цикли рухів **можна здійснювати** за рахунок обміну запам'ятовувального пристрою»;

2. конструкція із зворотніми дієсловами:

– Das Fenster **ist** sehr schwer **zu öffnen**. —> Das Fenster **öffnet sich** schwer. – «Вікно дуже важко **відчиняється**»;

3. конструкція sein + Adjektiv з суфіксами bar, lich:

– Dieser Roman **ist** gut **zu lesen**. —> Dieser Roman **ist** gut **lesbar**. – «Цей роман дуже гарно **читати**» [4, с. 40].

Речення з конструкціями *haben + zu + Infinitiv* і *sein + zu + Infinitiv* можуть вдаватися до взаємного синтаксичного трансформування в конкретних випадках, якщо:

1. конструкції з дієсловами *haben* і *sein* виражають модальне значення необхідності:

– **Wir haben die Bedeutung unseres Resultats noch weiter einzuschränken.** → Die Bedeutung unseres Resultats **ist** noch weiter **einzuschränken.** – «Ми маємо ще зменшити значення нашого результату»;

2. речення з конструкцією *haben + zu + Infinitiv*, де є наявність агенсу, співвідносяться з реченнями з конструкцією *sein + zu + Infinitiv*, де теж є агенс:

– **Ich möchte betonen, dass Sie meine Anweisungen zu befolgen haben.** → Ich möchte betonen, dass meine Anweisungen von Ihnen **zu befolgen sind.** – «Я хотів би наголосити на тому, що ви маєте слідувати моїм вказівкам»;

3. реченням з конструкцією *sein + zu + Infinitiv*, в яких не вказаний агенс, відповідають речення з конструкцією *haben + zu + Infinitiv*, де підмет виступає безособовим займенником *man*:

– **Wie bei einer Rolltreppe würde auch beim Personentransportband lediglich ein trittsicheres Band zu betreten sein.** → **Wie bei einer Rolltreppe würde man auch beim Personentransportband lediglich ein trittsicheres Band zu betreten haben.** – «Як і на ескалаторі, так і на пасажирському конвеєрі, варто наступати винятково тільки на стійку доріжку» [5, с. 125].

Синтаксичні перетворення модального інфінітива з дієсловами *haben* і *sein* неможливі, якщо:

1. інфінітивні конструкції не мають прямого доповнення у своєму складі;

2. у деяких реченнях з конструкцією *haben + zu + Infinitiv* не спостерігається розвиток зв'язків;

3. у ролі інфінітива виступає зворотнє дієслово [5, с. 127].

Поєднання дієслів *haben* і *sein* з інфінітивом без частки *zu* є менш розповсюдженим. Семантична характеристика конструкції *haben + Infinitiv* вказує на тривале знаходження об'єкта в просторі, внаслідок чого потрібна наявність прямого доповнення:

1. **Mein Großvater hat noch zehn große Pferde im Stalle stehen.** – «У мого дідуся в конюшні стоять ще десять великих коней».

Функціональний предикат, який визначає ознаку суб'єкта, виражається в цьому реченні дієсловом стану і за своєю семантичною ознакою є більш наближеним до значення посесивності. Посесивна категорія включає простір, а інша категорія, локативна, є включена в цей простір. Саме ознаковий компонент локативної семантичної категорії проявляється в позиції у включеному просторі, внаслідок чого обидві семантичні категорії підкоряються категорії контролю, а саме контролю над місцем. В такому разі обидві семантичні категорії – посесивна і локативна, є підконтрольними [6, с. 113].

Конструкція *sein + Infinitiv* має певні обмеження з точки зору лексичного оформлення, поєднуючись з дієсловами, які мають семантику відсутнього дієслова руху [6, с. 129].

Синтаксичну структуру конструкції *sein + Infinitiv* можна представити таким чином:

– **Am Abend war sie spazieren.** – «Ввечері вона була на прогулянці».

Саме введення додаткової обставини місця в конструкції *sein + Infinitiv* без частки *zu* можна пояснити тим, що така конструкція вимагає питання *Wo?*

Wo war sie am Abend? – **Am Abend war sie spazieren.**

Таким чином, розглянувши інфінітивні конструкції з дієсловами *haben* і *sein*, ми посілалися на семантико-синтаксичну концепцію буття і володіння. В процесі огляду граматичної будови німецької мови нам вдалося виявити граматичні і семантичні особливості інфінітивних конструкцій *haben/sein + Infinitiv* з часткою *zu* і *haben/sein + Infinitiv* без частки *zu*. Безсумнівно, конструкції інфінітива з часткою *zu* виступають конститuentами модального поля в точному сенсі, де конструкція при дієслові *haben* виражає особові відношення, а конструкція при дієслові *sein* – безособові відношення до предметів, які є модалізованими до предикації.

Ба більше, нам вдалося виявити те, що інфінітивні конструкції *haben + zu + Infinitiv* та *sein + zu + Infinitiv* є корелятивними в тих випадках, якщо:

1. обидві конструкції виражають модальне значення необхідності;

2. обидві конструкції протиставлені один одному за ознакою пасивності або активності.

Застосувавши метод аналізу та проаналізувавши речення з технічних та публіцистичних текстів, було виявлено, що частотність вживання модальної конструкції *haben + zu + Infinitiv* у значенні необхідності має 40%, а в значенні можливості – лише 3%. Це свідчить про те, що значення необхідності набагато переважає значення можливості. Що ж стосується модальної пасивної конструкції *sein + zu + Infinitiv*, то частотність вживання цієї конструкції в значенні необхідності дорівнює 30%, а в значенні можливості – 27%.

Можна стверджувати, що середня частотність використання *sein + zu + Infinitiv* у технічній галузі та в галузі публіцистики перебільшує частотність вживання конструкції *haben + zu + Infinitiv*. Необхідно також доповнити, що *sein + zu + Infinitiv* набагато частіше зустрічається в текстах технічної спрямованості. Таке явище можна пояснити змістом та цілеспрямованістю таких текстів, а також необхідністю опису дій та процесів без вказівки на особу, яка їх виконує. Ця конструкція нерідко слугує для якісної характеристики об'єктів, під час якої переважає значення можливості.

Варто зауважити, що речення з конструкціями *haben + zu + Infinitiv* і *sein + zu + Infinitiv* можуть вдаватися до взаємного синтаксичного трансформування. Здійснивши синтаксичне трансформування модальних конструкцій, ми дізналися їх ймовірність у відсотковому відношенні. Ймовірність синтаксичного трансформування *haben + zu + Infinitiv* з *sein + zu + Infinitiv* у значенні необхідності дорівнює 20%, а у значенні можливості – 37,5%.

Що ж стосується синтаксичного трансформування конструкції *sein + zu + Infinitiv* з *haben + zu + Infinitiv*, то можна відмітити, що ймовірність такого трансформування є набагато більшою, а саме в значенні необхідності ймовірність дорівнює 99%, а в значенні можливості – 100%.

ЛІТЕРАТУРА

1. Беляева Н.В. Синтаксическая функция инфинитива. Филологический анализ текста: проблемы и поиски. Курск : 2000. 34–36 с.
2. Бондаренко О.Є. Функціонально-комунікативний потенціал односкладних речень у мові сучасних українських мас-медіа [Текст] : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01 ; Сумський державний університет ; Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара, Суми–Дніпро, 2019. 239 с.
3. Загнітко А.П. Теорія сучасного синтаксису : монографія. Вид. 2-ге, виправл. і доп. Донецьк : ДонНУ, 2007. 294 с.
4. Кібенко В.А. Методичні вказівки до практичних занять з курсу «Науково-технічний переклад (німецька мова)» для студентів зі спеціальності «Переклад». Харків : НТУ «ХПІ», 2009. 71 с.
5. Мельникова Е.Н. Проблема «быть/иметь» в связи с немецким зависимым инфинитивом. *Вопросы германистики (Выпуск IV)*. Пятигорск : ПГЛУ, 2002. 119–128 с.
6. Халдояниди Н.Л. Семантико-синтаксический анализ конструкций с глаголами *sein* и *haben* в современном немецком языке. Пятигорск : РГБ ОД, 1984. 156 с.
7. Електронний довідник. URL: http://tverlingua.ru/archive/011/10_2_11.htm.

В.В. Самарина, Ю.В. Москалик. Значение семантических категорий при синтаксической трансформации немецких инфинитивных конструкций. – Статья.

Аннотация. В статье было проанализировано и определено значение семантических категорий при синтаксической трансформации немецких инфинитивных конструкций, а также частотность употребления инфинитивных конструкций в техническом и публицистическом стилях. Большое внимание привлекла семантико-синтаксическая концепция, которая позволяет не только рассмотреть синтаксическую единицу на уровнях разных языков, но и также вывести единицу на препозиционный и предикативный уровни, прибегая к семантико-синтаксическому анализу. Наличие семантики владения и существования, которая характерна инфинитивным конструкциям с глаголами *haben* и *sein*, предоставляет возможность выявить семантические категории модальности и контроля. Совокупность семантических категорий определяет степень достоверности взаимной синтаксической трансформации глаголов *haben* и *sein*.

Ключевые слова: инфинитив, инфинитивная конструкция, семантика-синтаксиса, семантико-синтаксическая концепция, семантическая категория, синтаксическая корреляция, модальность, препозиционный и предикативный уровни.

V.V. Samarina, Yu. Moskalyk. Meaning of semantic categories due to syntactic transformations of the German infinitive constructions. – Article.

Summary. The article analyses and defines the meaning of semantic categories due to syntactic transformations of the German infinitive constructions and also the frequency of their usage in technical and publicist styles. The main attention is focused on the semantic-syntactic approach which allows us not only to study a syntactic unit on the levels of different languages, but also to present it at prepositional and predicative levels resorting to the semantic-syntactic analysis. The availability of possession and existence semantic which is peculiar to infinitive constructions with the verbs *haben* and *sein* gives the opportunity to define semantic categories of modality and control. The complex of semantic categories can define the probability level of relative syntactic transformations of verbs *haben* and *sein*.

Key words: infinitive, infinitive construction, semantic-syntax, semantic-syntactic approach, semantic category, syntactic correlation, modality, prepositional and predicative levels.